

RÉGÉSZETI DOLGOZATOK

AZ EÖTVÖS LÓRÁND TUDOMÁNYEGYETEM
RÉGÉSZETI INTÉZETÉBŐL

8

DISSERTATIONES ARCHAEOLOGICÆ

EX INSTITUTO ARCHAEOLOGICO
UNIVERSITATIS DE ROLANDO EÖTVÖS NOMINATÆ

BUDAPEST, 1966

Kiadja:

Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem
Régészeti Tanszéke

Szerkesztőbizottság:

BANNER JÁNOS
LÁSZLÓ GYULA
OROSZLÁN ZOLTÁN

Technikai szerkesztő:

KANOSZSAY MARGIT

Felelős kiadó:

Banner János

Készült a Múzeumok Rotaüzemében
11 iv terjedelemben, 350 példányban.
Szám: KK-193/1966.

EGYETEMÜNK RÉGÉSZETI TANSZÉKEINEK KIALAKULÁSA
ÉS TÖRTÉNETE
(V á z l a t)

A régebbi számos kísérletből - megírni egyetemünk történetét, vagy a történetnek egyes kisebb szakaszait, - mindössze kettő jelent meg nyomtatásban. Az egyik Pauler Tivadar jogász-professzor munkája: "A Budapesti Magyar Királyi Tudományegyetem története" 1880-ból, a másik az egyetem alapításának 300 éves évfordulójának alkalmával írott négy-kötetes nagy mű: "A Pázmány Péter Tudományegyetem története", melynek szerzői: Artner Edgár, Eckhart Ferenc, Győry Tibor és Szentpétery Imre. Pauler munkája végeredményben csonkán maradt, tervezett II. kötete sosem jelent meg és az egyetem életét alapításától 1806-ig ábrázolta; a másik, a négykötetes történet viszont végigkíséri az egyetem történetét az alapítástól kezdve a 300 éves jubileumig. Pauler is, Szentpétery is, - jelen vázlatomban e két munkát első sorban vettem segítségül, - a legszélesebb terjedelemben, nagy pontossággal használhatták föl az állami szervek és az egyetem levéltári anyagát, mely munkáik irásának idején még csaknem a maga teljességében állott rendelkezésükre. Azóta a második világháború és az 1956-os ellenforradalom dúlásai alapos pusztítást végeztek első sorban az egyetem dokumentációs anyagában. Ezek hiányában ma maguk a fent említett művek váltak a kutatók számára forrásokká.

Most az előbb említett munkákétól eltérően más a feladatomban; egyetlen tudományterület, a régészet tanszékeinek kialakulását és történetét kívánom vázlatosan megrajzolni. Bár ez a feladat éppen az egyetem okleveles anyagának nagymértékű pusztulása és kallódása miatt helyenként ma már leküzdhetetlen akadályokba ütközik, mégis vonzónak véltem a vele való foglalkozást, mely azóta kísért, midőn Rómer Flóris professzori működésének vázlatos képét rajzoltam meg évekkorral ezelőtt egyik előadásomban. Mily körülmények közrehatásának tulajdonítható egyetemünkön az első régészeti tanszéknek aránylag oly korán, 1777-ben történt létesítése, mi volt a tanszék feladata, mit tanítottak vagy taníthattak a tanszéken működő professzorok, miféle változások mutatkoznak a tanszék történetében, ezek véleményem-

nyem szerint a megvilágítandó kérdések. És még egy. Volt-e, és ha volt, milyen arányu volt a tanszékek és a professzorok közreműködése a magyar régészet fejlődésében és az új régész generációk nevelésében?

Amióta Jacques Spon (1647-1685) lyoni orvos városának régi emlékeit, mint a történelem, a politikai élet, a vallástörténet és a tudomány beszédes emlékeit tárgyalta Lyonról szóló régészeti művében^x, vagyis először tanúsított archaeológiai szemléletet az előkerült emlékekkel szemben a XVII. század végén, ez az akkor még a klasszika philologia szekerébe fogott tudományág hatalmas fejlődést élt meg. Ez nemcsak a különböző antik tárgyak - főleg régi pénzek, vésett kövek, kis és nagy plasztikai munkák - gyűjtésében, latin és görög feliratok másolásában és megfejtési kísérleteiben és magyarázataiban nyilvánult, de abban is, hogy az antik numizmatika és az ún. régiségtan hamarosan helyet talált az akadémiák és egyetemek tantárgyai között. De az éremtan, továbbá a nagyrészt az auktorokból összeállított állami, vallási és magánrégiségek szokványos tanítása mellett aránylag hamar bevonult a szó szorosabb értelmében vehető klasszika archaeologia is az akadémiák, egyetemek falai közé. Johann Friedrich Christ más művészeti anyagot is felölelő archaeológiát kezd tanítani 1734-ben a lipcsei egyetemen. Előadásai a fiatal Winckelmannra is nagy hatással voltak. Példáját pár évtizeddel később Christian Gottlob Heyne is követi a göttingai egyetemen, 1763-ban. Az előadások szemléltetőbbé tételére archaeológiai gyűjteményeket létesítenek, közöttük a korhoz mérten tekintélyes számú gipsz másolatból álló gyűjteményeket. Ezek között különösen a mannheimi vivott ki magának hirnevet saját korában, hol a fiatal Goethe is első benyomásait szerezte az antik művészet szépségéről. Itáliában viszont a régi pénzek, gemmák és kameák nagy mértékben elterjedt gyűjtése mellett a főpapok, főurak, sőt a tehetősebb polgárság is gyűjti az olasz földből szinte mérhetetlen mennyiségben előkerülő antik tárgyakat, szobrokat, kisplasztikákat, falfestmény-maradványokat. Nagyszerű gyűjtemények alakulnak, melyek Olaszország mai nagy közgyűjteményeinek alapját vetik meg. Ezeket a gyűjtési mozgalmakat még fokozták a meginduló és csakhamar szinte rendszerességgel folyó herculaneumi és pompeji kutatások gazdag eredményei (1735-től, illetőleg 1748-tól kezd-

^x (Recherches des antiquités et curiosités de la ville de Lyon)

ve). Mindezeket megkoronázta Johann Joachim Winckelmannak 1764-ben megjelent műve: "Die Geschichte der Kunst des Altertums", mely az ókori művészet alapvetését jelenti. A XVIII. században jelennek meg sorozatosan azok a művek is, melyek a régészet addig elért eredményeit és előkerült anyagát foglalják össze több, néha sok kötetes sorozatosan megjelenő művekben, mintegy első feldolgozását képezve az anyagnak. Bár tudományos értékük csak a korhoz viszonyítva jelentős, mégis említést érdemelnek, hiszen a későbbi tudományos feldolgozás alapjait rakták le kötetükben.

De más területeken is megindul a klasszikus ókor emlékeinek a régi provinciákban véletlen leletek nyomán végzett ásatásokkal való feltárása, és a század hatvanas éveiben Elsassban, Lodenburgban, az antik Logodunumban egy helyi kutató Johann Daniel Schöpflin római és kelta régiségeket hoz napvilágra és egyuttal publikál is, "Alsatia Illustrata" című munkájában.

Ausztriában közel sem mutatkozik ilyen fogékonyság a régészet ügyének előbbrevitelében. Az egyetemen megmaradnak az érem és régiségtani oktatás mellett. Carnuntumra is idegenből jött kutató hívja föl a helyi régészek figyelmét. Viszont ott tanít a kor legkiválóbb numizmatikusa, Joseph Hilarius Eckhel (1737-1798), az éremtan Linnéje", aki először próbál tudományos alapot adni a numizmatikának: ("Doctrina nummorum veterum"), és végét vetve az ott eleddig uralkodó zürzavarnak, lerakja a tudományos numizmatika alapjait, fölvetve azokat a kérdéseket, melyeket azóta is elsősorban megoldandónak tart a kutatás a bármely korból származó éremleletekkel kapcsolatban. A neves tudós II. Józseftől parancsot kap egy egyetemnek számára tankönyvként használható munka megírására, melynek kiadásai azután több generáción keresztül oktatták az osztrák diákokat és föltehetőleg a magyarokat is, e tudomány alapvető ismereteire.

Csak néhány vonással akartam ismertetni a régiség- és éremtan tudományának helyzetét néhány közeli külföldi országban. És hogyan áll ezeknek ügye nálunk? Laziusnak, a XVI. században a császári seregekkel hazánkba jött és pár évig itt tartózkodó bécsi orvosnak gyűjtéséből és kiadott munkáiból válik először ismeretessé mindenfelé földünknek klasszikus feliratokban való gazdagsága. A már Mátyás korá-

ban intenzívebben mutatkozó mügyűjtés mellett egyéb antik tárgyakban és érmeiben is megindul a gyűjtés munkája. Az élen az érme gyűjtése áll, hol a külföldi munkák alapján az érme katalogizálása is megindul helyenként. Stöhr Gézának kutatásai megállapították, hogy már a nagyszombati egyetem is csinos pénzgyűjteménnyel rendelkezett, melyeknek számára három külön szekrénykét is készítettek, melyek mindmáig a régészeti tanszék birtokában vannak.

Az 1777-ben megjelent Ratio Educationis a királyi egyetemről szólva az új felállítandó és a történelem tanításának elmélyítését elősegítő tanszékek között említi az éremtani tanszéket, amelyet azután érem- és régiségtani tanszék néven hívnak életre az egyetemnek Budára áthelyezése és újjászervezése után. Profeszorának kinevezését nemcsak e két tudományág ismeretéhez kötötték, hanem az egyetemi könyvtárossághoz is, hiszen a "libera et extraordinaria studia" közé sorozott érem- és régiségtan előadására a tanterv mindössze heti két óra tartását engedélyezte; így jutott bőven ideje a másik munkakör ellátására is. A régészeti tanszék tehát mint a történeti segédtudományok tanítására kötelezett tanszékek egyike indul meg és megindulásakor és azután másfél évszázadig ténylegesen az érem- és régiségtani tanszék nevet viseli.

A Ratio Educationis az egyetem mellé adott és az oktatást elősegítő intézmények között a könyvtár fontosságának hangoztatása után a következőképpen folytatja: "Van ezenkívül igen gazdag éremtár, mely szépen van fölszerelve latin, görög és magyar érmeikkel. Ezentul sem fog hiányozni sem a költség, sem a törekvés ezen kincs gazdagítására: minden új pénznemből, melyet jövőre legalább az örökös tartományokban verni fognak, oda fognak szállítani. Végül arra is serényen fog gond fordítani a jövőben, hogy a Pannonia-szerte előforduló régészeti emlékek lassankint összegyűjtessenek és az egyetem székházában megőriztessenek, hogy nemcsak a tudományok belföldi hallgatóinak, hanem a külföldieknek is hasznára és okulására szolgáljanak, akiket a kíváncsiság valamikor idehoz." Szinte a tanszék mellett felállítandó érem és régiségtani muzeum ígérete szól felénk ezekből a mondatokból az elkészülendő új pénznemek köteles példányainak átadásának hangoztatása mellett.

A tanszék élete kétségen kívül jól indult. Első professzora Schönvisner István lett, aki több évi bécsi theresianumi praefectussága után mint az egyetemi könyvtár másodőre került a tanszékre. A tanszék megalapozása és kifejlesztése, valamint a benne képviselt tudományágak felvirágoztatása szempontjából a választás kitűnőnek volt mondható. Az új professzornak már a következő évben alkalm nyílt az új tanszék vezetésére való képességének beigazolására. A mai Flórián téren lévő katonai fürdő hypocaustumjának föltárásával és szinte hihetetlenül rövid idő alatt való publikálásával a pannoniai provinciális kutatások megalapítója lett. "De ruderibus laconici caldariique romani. . . ." című munkája az antik auktorokban való nagy jártasságát árulja el és a vonatkozó külföldi irodalom akkori jelesebb képviselői műveinek eléggé széleskörű ismeretéről is tanuskodik. Kevésbé sikerültek a könyvben publikált feliratok megfejtései és magyarázatai, ezekben szerzőnk elmaradt a külföld jelesebb epigráfusainak tudásától. Mommsen a CIL-ben mondja róla: "Auctor est non indoctus et optimae fidei, sed in titulis legendis parum exercitatus." A munkát különben a Molnár János szerkesztette Magyar Könyvház 1783-ban megjelent III. szakasza ismerteti eléggé naivan, jelentőségét persze föl nem ismerve: "Ezekről mély tudománnyal tanakodik és ír az említett munkában az érdeemes Tanító Ur." 1794-ig tanította az érem és régiségtant Schönvisner egyetemünkön és ezalatt négy nagy munkát adott ki a már említetten kívül. A magyar régészet története szempontjából nagyon fontos még az "Antiquitatum ut historiae Sabariensis ab origine usque ad praesens tempus libri novem" című 1791-ben megjelent műve, mely első kísérlet irodalmunkban várostörténet írására; a keltáktól a XVIII. századig foglalja össze ebben Szombathely történetét. Schönvisner 1794-ben, mint mondtuk, megvált katedrájától, és az Egyetemi Könyvtár igazgatója lett. Tudományos munkásságát azonban itt sem hagyta abba és 1801-ben, majd 1810-ben kiadott érmészeti munkáival a magyar numizmaticának is egyik uttörőjévé vált. Ha most föltesszük a kérdést mit és hogyan tanított az egyetemen, a tanszéken, nehéz helyzetbe kerülünk. Bár igen bő kéziratos anyagot őriz tőle Egyetemi Könyvtárunk, följegyzései között nem találunk olyant, amit egy-egy félév óravázlatának lehetne tartanunk. Egy másik dolgozatomban mégis megpróbáltam megközelíteni ezt a kérdést és ma is úgy látom, hogy következtetéseim és megállapításaim helyesek lehetnek. ("Régészeti tanszékünk első tankönyvei." Régészeti Dolgozatok III. 71-79. lap). A numizmatica előadásához minden bizonnyal Eckhelnek a bécsi egyetem számára

készült és a mi egyetemünkön is bevezetett tankönyvecskéjét használhatta. A régiségtant illetően pedig elsősorban a külföldi irodalomnak általa már korábban és azóta folyamatosan megismert eredményeit használhatta föl; erre vall az a két, igen bő auktorjegyzékkel ellátott kompendiuma, melyet már élete végén adott ki "ad usum primae et secundae humanitatis scholae." Előttém nem kétséges, hogy az itt összefoglalt régiségeket adta elő egyetemi előadásában is, csak bővebben kiterjeszkedve az antik latin és görög auktorok vonatkozó helyeinek ismertetésére és magyarázatára. Éremtani előadásainál jó demonstrációs anyagot is használhatott a tanszék éremgyűjteményéből, melynek állománya már akkor is elég tekintélyes lehetett.

Schönvisner utóda a tanszéken a horvát származásu jeles régész Katancsich Mátyás Péter lett. Szűkebb hazája, Horvátország régészeti emlékeinek feldolgozása alapján került a tanszékre, ahol azonban mindössze öt esztendő telt el nyugugalomba vonult. A tanszék életében működését két művecskéje őrzi; egyik a "Tentamen publicum e numismatica veteri. . ." 1797-ben jelent meg és nyilván a felsőbb hatóságoktól az egyetemre kényszerített Eckhel könyv pótlására szánhatta e munkát. Sok sikere azonban aligha lehetett, mert már 1799-ben megjelent a következő munkája "Josephi Eckhel elementa numismaticae veteris ex germanico in latinum transtulit Mathias Petrus Katancsich." A fordítás "pro usu auditorum" történt talán azért, mert az egyetemünkön latin lévén az oktatás nyelve, helyesebbnek látszott a német szöveget latinnal felcserélni.

A tanszéknek e kezdő sikeres évei kétségtelenül szép jövőt is ígértek. Bizonyos az is, hogy Schönvisner és Katancsich működésükkel fölkellették bizonyos mértékben a hazánk ókori emlékei iránti érdeklődést és szakirodalmat is teremtettek. Sajnos a sikeres kezdetet nem követte hosszú ideig hasonló folytatás. Katancsich utódává Stipcsics Alajos Emanuel budai főgimnáziumi tanárt nevezték ki, az állásért folytatott konkurzuson viszonylag a legjobb képesítéssel ő végzett. Szentpétery közli a konkurzus tárgyát is: meg kellett állapítani egy Trajanus arany, egy Antoninus arany és egy macedon tetradrachma köriratát és ábrázolását és a római sestertiushoz valamint a XIX. század eleji pénzhez viszonyított értékét, továbbá a köriratból az uralkodói évet. Stipcsics irodalmi munkásságának értéke minőségben is, mennyiségben is távol állott két elődjétől. Érmeket publikál az egyete-

mi éremgyűjtemény anyagából és tankönyveket ir egyetemi használatra a görög-római mitologia és a görög és római archaeologia köréből, tulajdonképpen gyenge kompilációkat, melyek messze elmaradnak Schönvisner kompendiumainak szintjétől.

Utódává és egyuttal könyvtárórré 1816-ban Weszerle Józsefet nevezik ki. Ő e kinevezést csak átmeneti állapotnak tekinti, mert minden erejével a történeti tanszék professzori kinevezésére törekszik. Tudós numizmatikus, egyuttal kiváló éremgyűjtő is volt; az első, ki a magyar éremtan és pénztörténet rendszeres földolgozásához fogott. Sajnos azonban az anyaggyűjtésen nem jutott tul. Hatalmas anyagot gyűjtött össze és a kiadás céljaira előkészített tábláit halála után 35 évvel adta ki a M. Nemzeti Múzeum 1873-ban. Az egyetem e korbéli tanrendjei mutatják, hogy előírás szerint minő pontos váltogatással tartotta óráit egyfelől numizmatika, másfelől archaeologia címmel. Éremtani órái mellett az előadásban követett "auctores" rovatban még mindig Eckhel nevét találjuk, de mellette ott van az MSS (egyenlő manuscrupta jelzéssel) is; valószínű ezek szerint, hogy az említett kötelező tankönyv mellett a saját jegyzeteit is előadta. Archaeologiai előadásairól nem sokat tudunk és az aligha terjedhetett tul az e korban használatos régiségtan körén. Bár 1827-ben elérte célját és a történeti tanszékre került át, mint helyettes tanár az érem- és régiségtani tanszéken is tovább működött. Fontos cselekedete e korban, hogy pontosan elkészítette az egyetemi éremgyűjtemény status praesensét, mely szerint majdnem 300 görög arany, ezüst és érc-pénzt, 5500 darab különféle anyagu római köztársasági és császárkori pénzt, mintegy 1000 db magyar és erdélyi arany, ezüst és ércpénzt és végül több mint 1000 darab közép- és uj-kori európai és külföldi pénzt tartalmazott akkor a gyűjtemény.

Az a körülmény, hogy nem találtak az akkori tudománnyal foglalkozó szakférfiak között olyant, aki Weszerle helyére lett volna állitható, szült egy furcsa indítványt is. A bölcsészettudományi kar igazgatója azt a felterjesztést tette, hogy az érem- és régiségtani tanszéket egyesítsék a történelmivel, melynek professzorát terhelné a heti két óra tartásának kötelezettsége, mig az így előálló 600 forintnyi évi összeget csatolják a felsőbb mathézist oktató professzor javadalmához. Szerencsére a javaslat nem nyert elfogadást és így Weszerle helyettesként működhetett a tanszéken egészen 1838-ban bekövetkezett haláláig. Egy a kar életében beállott szervezeti

változás még egy furcsa jelenséget okozott a tanszék életében. Az addig három éves bölcsészeti kurzust két évre csökkentették és az amugy is kis - heti 2 óra - óraszámmon belül a tanszék előadójának az archaeologia, numismatica mellett chronológiát, geographiát, historia litteraria domesticát is kellett tanítania. Elképzelhető, hogy heti 2 órából mennyi juthatott a két főszaktárgy oktatására.

Látjuk, hogy a sikeres kezdeti éveket meglehetősen sivár esztendőök követték és ezek Weszerle halála után még sivárabbakká váltak. A katedra állandóan üresedésben van, betöltésére alkalmas ember a kar és a felsőbb hatóságok szerint nincs. A tanítást tehát állandó helyettesítéssel oldják meg tiz éven keresztül, részben a már egészen ismeretlen Nachtigall Jakabbal, részben más tanszékek professzorai-
val, pl. Reisinger Jánossal, akiről följegyezték, hogy magyarul is alig tudott, holott az egyetemi oktatás nyelve 1845-ben magyarrá lett és a tanrendekeket is e nyelven nyomtatták. Ilyen körülmények között egyáltalában nem csodálható, ha a régészetnek a reformkorban tapasztalható fejlődése alig mutat valami mozgást. Bár nem egy régészeti lelet kerül ezekben az időkben elő a föld mélyéből, pl. az első honfoglalás-kori sir is, ezekről csak innen-onnan nyerünk értesülést; és napvilágra kerülésük-höz vagy éppen publikálásukhoz a tanszéknek semmi köze sincsen. A tanszék sem fejlődik olyan irányban mint külföldön, gipszgyűjtemények kifejlesztésével, gazdag könyvtár létrehozásával.

1849 óta kerül ismét szakember számba vehető oktató a tanszékre: Kiss Ferenc, aki azután helyettes professzorként működik ott 1859-ben bekövetkezett haláláig. Eredeti foglalkozása ügyvéd, jószágkormányzósági tisztviselő volt és 1828-ban, harminchét éves korában nyugalomba vonulván a régiségek buvárlatának élt. 1839-től tagja volt az Akadémiának és cikkei a Tudománytárban, az Akadémiai Értesítőben, majd az Archaeologiai Közleményekben jelent meg. Tárgyuknál fogva az ősrégészet, - ő említi először a magyar paleolitikum kérdését, - a numizmatika és a középkori régészet körébe tartoznak. Tiz éven keresztül tartotta előadásait, mindig heti 2 órában, hol a "numismatica vetus, graeca, romana et hungarica", hol az archaeologia tárgyköréből. Két ízben "numismatica theoretica et practica" címen hirdeti előadásait, tehát bevezethette az érmeknek szemináriumi gyakorlatokon való gyakorlati megismerését is. Írásait ismerve úgy látszik, közvetlen elődeinél jobban

láthatta el oktatási feladatát.

1859-ben meghalt Kiss Ferenc és a tanszék életének első szakasza ezzel lezárult. Dicséretes kezdet, odaváló professzorok jellemzik a korszak elejét, de a folytatásban sok a vigasztalanság, a botladozás. A tanszék megszüntetésének gondolata is, hogy egyáltalában felmerülhetett, ennek a helyzetnek következménye. A tanszék tanítási köre megmaradt a szűkre szabott korlátok között és nem akadt senki, aki ebből a helyzetből kitörjön tudományos munkásságával, tekintélyével és a tanszék fejlődését az európai hasonló tanszékek fejlődéséhez tegye hasonlóvá. Nálunk időnként még az oktatás folyamatosságának biztosítása is komoly gondot okoz. A képviselt tudományszakok magasabb szintű oktatása, a szakember képzés talán még ábrándként sem merült föl.

A tanszék történetének második szakaszát a felszabadulás utáni első egyetemi reformig tartó időben állapíthatjuk meg. Mielőtt e korszak ismertetéséhez fognék, rá kell mutatnom néhány a tanszék működésének irányt szabó körülményre.

A magántanári habilitációnak az egyetemen való meghonosítása kétségkívül hatással volt a tudományos szukkreszcencia fejlődésére. A magántanárság ügye már az 1848-i egyetemes tanító gyűlés programján is szerepelt, de bécsi minitára rendeleti uton 1853-ban létesítették véglegesen. Ha meggondoljuk, hogy a tanszék első magántanára Rómer Flóris lett, akkor látjuk, hogy az intézkedés a tanszék és az oktatás javára szolgált.

1853-ban rendeleti uton az egyetem egyéb fakultásaival teljesen egyenlő rangra emelt bölcsészettudományi karral kapcsolatban szintén osztrák mintára ki-nevezték az első tanárvizsgáló bizottságot. Az általa kiadott vizsgai rendszabályok csakhamar előírták, hogy az egyes vizsgálatokra való bocsátás előtt miféle tantárgyakat és hány félévben kellett hallgatniok a tanárjelölteknek. A görög és latin nyelv vizsgai követelményei között ott volt az antik régiségtanban, továbbá a görög, etruszk és római művészetben való bizonyos fokú jártasság, mint követelmény. Ezeknek a tárgyaknak előadása a hallgatók számára elsősorban az érem- és régiség-

tani tanszékre hárult. Bár utóbb a művészettörténeti tanszék szervezése valamit segített e munkában, az ilyen irányu munka jórészen mégis csak a régészeti tanszékre tartozott. Ez a kötelezettség kétségtelenül irányító hatással volt a tanszék későbbi munkájára. Később 1870-ben az egyetem mellett megalakult a Középiskolai Tanárképző Intézet, mely a hallgatók jobb képzése érdekében részben az egyetemen kívül álló tanárokkal, részben a professzorokkal és más egyetemi oktatókkal tartatott szakelőadásokat, melyek prominensen a tanárképzés ügyét szolgálták.

Figyelembe kell vennünk továbbá azt is, hogy míg a tanszéket életének fent megrajzolt első szakaszában eltéphetetlen kapcsok fűzték az egyetemi könyvtárhoz, hiszen a tanszék professzora egyuttal a könyvtár másodőre is volt, most megrajzolendő második szakaszában, legalább is annak tulnyomó részében szoros szálak fűzték valamelyik közgyűjteményünkhöz. Rómer a M. Nemzeti Múzeum Érem- és régiségtárának volt legalább is professzorságának nagyobb idejében igazgatója. Hampel nemkülönben hasonló állást töltött be. Kuzsinszky Bálintot pedig szinte elszakíthatatlan szálak fűzték a Fővárosi Múzeumhoz (ma Budapesti Történeti Múzeum), annyira, hogy ottani igazgatói állását akkor is megtartotta, midőn az egyetemi katedráról nyugalmába vonult. Ezek a tények pedig az Érem és régiségtani tanszék szélesebb körű modern fejlesztését semmiképpen sem támogatták. Amíg Bécsben és szerte Európában a hasonló tanszékek mellett gazdag gyűjteménycsoportokat építettek föl, régészeti gyakorlati munkák elvégzését biztosító laboratóriumokat állítottak föl, gazdag könyvtárakat képeztek ki, addig minálunk az ilyen irányu fejlesztés kérdése még csak föl sem merült a tanszék életében. Egyetlen gyűjteménye az érem és ősrégészeti gyűjtemény, melynek fejlesztése is stagnált a múlt század hetvenes éveitől kezdve, könyvtára is aránylag szegényes maradt, mert a professzoroknak a megnevezett múzeumokban sokkal nagyobb és bővebb könyvanyag állott rendelkezésükre laboratóriumokkal és gyűjteményekkel együtt. A régészetre való tudományos nevelésnek primer tényezői sem fejlődhetek ki sokáig a tanszéken, nem beszélve arról, hogy a tanszéken általában csak a professzor volt oktató, akinek munkájában legfeljebb egy-egy magántanár segíthetett. Hampel ugyan Rómer egy fölterjesztésére támaszkodva keresztülvitte, hogy egy évi 600 korona ösztöndíjjal dotált gyakornoki állást kapjon a tanszék. Ez a gyakornok azonban szolgálati idejének nagyobb részét nem az egyetemen töltötte.

Előkészítette a professzor órájára a demonstratív anyagot, azt óra végeztével visszatette a helyére, azután átment a M. Nemzeti Muzeum Érem- és régiségtárának éremtani részlegébe és ott az éremtár vezetőjének utasítására éremleletek feldolgozásával foglalatzkodott a hivatalos idő végéig, délután 1 óráig. Bizonyos, hogy ez a munka igen hasznosnak bizonyult volna numizmatikusok és régészek neveléséhez, mégis csak igen kevés olyan hallgatóról tudok, aki egyetemi studiumait befejezve, a régészetet választotta életpályájának. Végeredményben a muzeum járt jól, mert kapott egy általa nem fizetett munkaerőt. Ez sem szolgálta tehát a tanszék fejlesztését. Egészen másképpen állott a dolog az 1872-ben alapított kolozsvári Tudományegyetem hasonló tanszékén, melyet mindjárt alapításakor a legszorosabb szá- lak fűztek az 1859-ben alakult erdélyi Muzeumegyesület gyűjteményéhez, az Erdélyi Nemzeti Muzeumhoz. A tanszék professzora a muzeum igazgatója, a tanszék oktatói a muzeum gyűjteményeinek őrei voltak s az egészet jól felszerelt könyvtár és laboratóriumok egészítették ki. Ez a fölszerelés azután a régészet hallgatóival ezt a tudományt hamar megszerethette és jelentékenyen hozzájárulhatott a szükséges utánpótlás neveléséhez. De ehhez hasonló volt a helyzet a szegedi egyetemnek 1922-ben megalakult tanszékén is, melynek a saját ásatásaiból származó igen instruktív kis régészeti gyűjteménye, laboratóriumai, saját vetítőgéppel fölszerelt előadóterme és hasznos könyvtára is volt, nem beszélve arról, hogy a muzeumokhoz hasonlóan vezethetett ásatásokat és így a kevésszámú hallgató képzésébe az oly annyira szükséges terepmunka örömei és tanulságai is bekerültek.

Szükségesnek tartottam ezeknek előrebocsátását, mielőtt az általam második szakasznak nevezett mintegy 80-90 esztendő magába foglaló időköznek tárgyalásába fognék.

Az 1862/3. tanévnek II. félévében tűnik föl az egyetemi órarendben először Rómer Flóris magántanárnak neve. Első előadásának címe: "Történelmi műrégészet különös tekintettel Magyarországra" heti 2 órában. Ezzel az előadással ünnepi bevonulását tartotta egyetemünkre az igazi régészet. Rómer tanári működésével pár évvel ezelőtt bővebben foglalkoztam, itt működésének legjelentősebb vonásait óhajtom kiemelni. (Régészeti Dolgozatok I. kötet. 57-69 lap "Rómer Flóris a tanár.")

Rómer előadásait 1863 januárjában kezdte meg; mint magántanár heti 1-2 órás kollégiumot tartott, mint rendkívüli majd rendes tanár rendszerint egy nagyobb és egy kisebb kollégiumot tartott heti 3-4, illetőleg heti 2-3 órában. Előadásai között nem egy művészettörténeti jellegű, bár azokból sem hiányoztak a régészeti vonatkozások. Ez érthető, hiszen ekkor nem volt még művészettörténeti tanszék egyetemünkön s csak Rómer működésének vége felé kreálnak egy művészettörténeti tanszéket, melynek vezetője Henszlmann Imre lett. Rómer változtatva tartotta előadásait a régészet és a numizmatika tárgyköréből és ezeknek tárgya kiterjedt a magyar és európai anyagra egyaránt. Fent idézett tanulmányomban közlöm ezeknek az előadásoknak címeit, valamint azokat a külföldi irodalmi műveket, melyeket Rómer előadásaiban fölhasznált és amelyek akkor nagyon korszerűek voltak és a kor tudományos szintjén álltak. Ósrégészeti előadásokat is tartott, melyekre jó alkalmat nyújtott számára az 1876-ban megtartott ósrégészeti kongresszus alkalmából rendezett kiállítás, mely e régészeti korszak becses anyagát hozta össze fontos tanulsággal. Előadásait lelkesen, hallgatóira nagy hatást téve adta elő és demonstrálással is kísérte. Olykor hallgatóit terepre is kivitte és Hampel véleménye szerint ezek voltak legsikeresebb órái. Gyarapítani akarta a tanszék demonstratív anyagát és célból többször előterjesztést tett a felsőbb hatósághoz, különböző összegeket kérve hol az éremgyűjtemény, hol a gipszgyűjtemény, hol egyéb anyagok és a könyvtár gyarapítására. A régészet tanításának eredményességét pályázatok útján is elmélyíteni kívánta. Pályázatainak témái egyaránt vették az éremtan és az archaeologia köréből. Ez a szokás utódainál is megmaradt. A régészettel és numizmatikával aktívan foglalkozók gárdájának erősítésére 300 forintos ösztöndíjakat javasolt kinyírni történet szakos és klasszikus filologus tanárok részére, akik ez ösztöndíjak ellenében kötelezik magukat arra, hogy nevezett tárgyakkal egy éven át a Nemzeti Múzeumban foglalkozzanak. Azt is ajánlja, hogy ezeket nagyobb külföldi kiművelésükre szolgáló ösztöndíjakban is részesítsék. Szerinte ez azért is szükséges lenne, mert a "legjelesebb szakférfiak halála után a tudomány évtizedekig pangott, mivel nem volt, ki az egyetemi hallgatókban a lendületet éllesze és fenntartsa." Felterjesztést tesz a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, hogy szakképzettségéről tanúságot tett négy ifju szakembert alkalmazzon az 1869. év nyári szünetében a Dunántul régészeti emlékeinek föl kutatására. Tevékeny részt vesz a már említett kongresszus létrehozásában, a Magyar Régészeti és Embertani Társulat

alapításában is. Rómer személyében olyan ember került és működött tanszékünkön, ki tudományos munkásságával nagy tekintélyt adott a képviselt szaktudománynak, javasolataival messze megelőzte korát, hiszen terveinek egyike-másika csak a legujabb időben válhatott valóra. Tanszékünk és tudományszakunknak nagy agitátoraként működött Rómer, kiben az utóbbinak modern, európai szintre emelőjét is tisztelhetjük. Az egyetemi tanrendben a régebbi segédtudományok rovatából az ő előadásai kerülnek át először a történelem-szak előadásai közé, hogy azután végleg ott is maradjanak.

Rómer Flóris 1878-ban távozott egyetemünkről. Tanszékére magántanára Hampel József és Torma Károly pályáztak. A Bölcsészettudományi Kar egyelőre Hampel Józsefet bizta meg a helyettesítéssel. Ez azonban csak egy évig tartott, mert Trefort Ágost vallás- és közoktatásügyi miniszter egy év múlva Torma Károlyt, a kolozsvári egyetem közjogi professzorát, volt országgyűlési képviselőt, főispánt, a dáciai régiségek és feliratok kiváló ismerőjét és kutatóját nevezte ki a tanszékre professzorrá. Torma 1879-től kezdve kerek tiz esztendeig tartott előadásokat főleg dáciai és pannoniai emlékekről, feliratokról és éremtanról. A feliratokról és az éremtanból vett előadásait mindig párhuzamos gyakorlatokkal tartotta és ez az eddigiektől eltérő új szint vitt előadásaiba. Volt két olyan előadása, melynek anyagát azonban hiába kutattam kéziratok között. Mindkettő Trajánusz oszlopának reliefdiszéról szólt, különösen ezeknek topografiai vonatkozásairól szóló megállapításai lehettek érdekesek. Nyilván Froehner "La colonne Trajane" munkája alapján tartotta előadásait; számmunkra azok a meghatározások volnának érdekesek, amelyekkel ez az Erdélyt szinte kilométerről kilométerre bejárt kutató az oszlop ábrázolásainak egyes helyeit a mai vidékekkel azonosította. Meg kell említenünk, hogy ő volt egyike az aquincumi ásatások elindítóinak. Tormának előadásaira és oktatásmódjára bizonyos tekintetben fényt vet hűséges és rajongó tanítványának, Téglás Gábornak megjegyzése mestere fölött tartott emlékbeszédéből: "Lehetséges, hogy a cathedra merev formaságaiban tanító genieje kevésbé érvényesült, de az ásatások színhelyén hamarabb alig találta el valaki a hallgatóinak megfelelő hangot és modort." Élete, működése példája a kutató, ásató, sokat utazó tudósnek. Működése egyébként a már megvont tanszéki fejlődés kereteiben semmiféle változást vagy kezdeményezést nem hozott. Torma 1890-ben lemondott állásáról, és Itáliába ment állandó tartózkodásra. Ott is halt meg.

Riedl Frigyes "Magyarok Rómában" című könyvében állított neki szép emléket. Nagytudásu, lelkiismeretes tudós tűnt el vele a tanszékről; nagy irodalmi és emlékiismerettel készített "Római felirattan" című előadásának kézírata még ma sem vesztette el jelentőségét. Utódja egy évi helyettes tanári működés után Hampel József lett.

Hampel már a középiskolában tanítványa volt Rómer Flórisnak, majd az egyetemen is hallgatója. Tulajdonképpen a jogi fakultásra iratkozott be, de a bölcsészettudományi karon is hallgatott előadásokat és a jogi doktorátus mellett rövid idő múltán a bölcsészettudományit is megszerezte. A Nemzeti Múzeum Érem- és régiségtárába kerül, hol Rómer a fölöttese. Tudományos munkásságáért hamarosan habilitálja Hampelt, aki mint magántanár 1877-ben kezdte meg előadásait az egyetemen. Érdekes képet nyújt ekkor az egyetem bölcsészettudományi kara a régészet oktatásának szempontjából. Professzorként tanít Rómer, az 1873-ban létesített művészettörténeti tanszéken Henszlmann Imre rk. tanár működik, a két tanszéken Hampel, Pasteiner Gyula és Czobor Béla működnek magántanárként, utóbbi hamarosan a keresztény archaeologia rk. tanára lett. Ezeknek a szakoknak föllendülését kétségkívül az ősrégészeti kongresszusnak tulajdoníthatjuk, mely nagyon föllendítette e szakok iránti érdeklődést.

Hampel Józsefet az Érem- és régiségtani tanszékre való kinevezésének elmaradásáért 1880-ban az ókori egyetemes történelem rk. tanárságával kárpótolták. Itt a görög és római történelem egyes szakaszainak tárgyalása mellett hely jutott Pannonia és Dácia története ismertetésének és Torma távozása után egy évig helyettesként működve Hampel a tanszék nyilv. r. professzora lett. A tanszék az ő professzorsága alatt kapott gyakornokot. Több ízben fölemelte szavát a tanszéki dotáció kicsinysége ellen, nagyobb siker nélkül. A tanszéket felszerelte az akkor divatba jövő diaposzitiv sorozattal, anélkül, hogy ő maga előadásai alkalmával igénybe vette volna azokat. A könyvtárat főleg nagy reprezentatív klasszika archaeologiai munkákkal gyarapította, melyeknek tábla anyagát vette előadásai demonstratív anyagául. Hampel professzori működését jellemeztem egyik régebbi dolgozatomban: "Hampel József a professzor". (Régészeti Dolgozatok, V. évfolyam 3-15. lap) Huszonkét évi professzorsága alatt jóformán állandóan a görög-római művészet köréből tartotta óráit. Numizmatikai és felirattani előadásokra egyszer-egyszer, ősrégészeti előa-

dásokra négyszer, Pannonia s Dácia emlékeiről szóló előadásokra szintén négyszer került sor; gyakorlatokat tanításának első három évében háromszor tartott, azután végképp mellőzte. Látszik, hogy az előadásokkal elsősorban a tanárképzés által támasztott követelményeket igyekezett kielégíteni, a régészetre való nevelés háttérbe szorult. Érdekes, hogy ő, aki a bronzkor, a honfoglaláskor, az újabb középkor régészetének területén a legnagyobb anyaggyűjtéseket produkálta, ezeket a kérdéseket mellőzi az oktatásban. Sőt pannoniai szintéziseit is távortartja előadásaiból. Professzorsága alatt két tudóst habilitált: Láng Nándort és Hekler Antalt. Utóbbit az Adolf Furtwänglernél, Münchenben szerzett doktori oklevelének nosztrifikálása után. Hampelt, mint nemzetközi hírnevű kiváló tudóst a Karban is nagy tisztelet övezte, ebből a tiszteletből a katedrára is átsugárzott valami. A magyar régészetnek az ősrégészeti kongresszus óta hatalmas léptekkel való előrehaladásában Hampelnek is máig el nem évült munkáival, az Archaeologiai Értesítő szerkesztésével kiváló szerep jutott. A tanszék fejlesztésében, a tanszéki belső munkában, az oktatás modernizálásában viszont vajmi kevés javulást láthatunk, az is elsősorban a magántanár-
rok oktató munkájában nyilvánult meg, akik teljesen az akkori idők szellemében oldották meg oktatási feladatukat.

Hampel József 1913 tavaszán halt meg. Egy évig Pasteiner Gyula helyettesítette a tanszéken, azután Kuzsinszky Bálint, az ókori történelem tanára lett a tanszék professzora. A pannoniai provinciális kutatás egyik legkiválóbb alakja, a pannoniai, dáciai régészeti kutatások szintézisének első megalkotója. A tanszék helyzete némileg változott, ami a régészetre való nevelést illeti. Ugyan ő is elsősorban a tanárképzés követelményeit tartotta szem előtt, de éremtani, felirattani, pannoniai-dáciai kollégiumaival és állandó gyakorlat-tartásával elősegítette az eddigieknél jóval szélesebb körben az utánpótlás nevelését. Magántanára a tanszéken Nagy Lajos volt, tanítványa és egyuttal örököse a Fővárosi Történeti Múzeum (ma Budapesti Történeti Múzeum) igazgatói székében.

A Tanácsköztársaság idején is a tanszék professzora maradt Kuzsinszky. Tanári működésével bővebben egy dolgozatomban foglalkoztam (Régészeti Dolgozatok VI. 1-16. lap). Voltunk és vagyunk még néhányan, akik az ő tanításaiból hallottunk bővebben először Pannoniáról, melyről előadni a kötelező görög-latin régészeti

előadások mellett sem feledkezett meg.

A Tanácsköztársaság a muzeumok fejlesztése terén nagyarányú tervet készített, mely a muzeumban alkalmazottak számát tetemesen fölemelte volna. Nem kétséges, hogy ez maga után vonta volna az egyetemi régész képzés mind többet emlegetett kérdésének rendezését is. Ezt a Tanácsköztársaság korai bukása akadályozta meg.

Kuzsinszky Bálint 1930 május 1-én nyugalomba vonult. Helyére a Bölcsészettudományi Kar az akkor Debrecenben tanító Alföldi Andrást hívta meg a tanszék tanárául. Ugyanakkor a tanszéknek már régen régiessé vált neve is megváltozott. "A magyar föld régészetének tanszéke" nevet viselte ezentúl, bár a cím nem látszott már keletkezése alkalmával sem szerencsésen választottnak. Ugyanis 1938-ban megalakult egyetemünkön az "Ósrégészeti tanszék" Tompa Ferenc vezetésével, mely a tanszék feladatának, a préhistoriának tanítását teljesen magára vállalta és így az elnevezés helyességét, mintha az a magyar föld összes régészeti emlékeire kiterjedne, erősen illuzorikussá tette. Immár két tanszék látta el tehát egyetemünkön a régészet oktatását, sőt tulajdonképpen három, mert az egyik művészettörténeti tanszék a huszas évek végétől "Művészettörténeti és klasszika archaeologiai tanszék" elnevezést viselte Hekler Antal professzorsága alatt, sőt tulajdonképpen négy, mert a másik művészettörténeti tanszék "Művészettörténeti és keresztény régészeti tanszék" nevet viselte, Gerevich Tibor irányítása mellett. Alföldi András valósítja meg először a régész-képzés elvét egyetemünkön. Nagyrészt szabad bölcsész hallgatóinak doktori témául kiadott dolgozatokat erős gyűjtési és értékelési munkával készítette el és azokat egy új könyvsorozatban a "Dissertationes Pannonicae"-ben ki is adta. A kötetek sorozata tanuság, hogy a tanszéken igen komoly tudományos munka folyt, melynek maradandó emlékei a részben régészeti, részben történelmi tárgyú kötetek. Alföldi megszervezte a "Corona" című összejöveteleket is, melyeken képzett kutatók a legváltozatosabb témákról tartottak előadásokat. Ezeknek hallgatóságában ott ültek a mindenkori régészeti hallgatók, akiknek látóköre, tapasztalata ezekkel az előadásokkal is bővült. Megjegyzem, hogy a Dissertationes Pannonicae sorozatnak két utolsó kötetét, Kutzián Ida "Körös kulturáját" és Barkóczy László "Brigetio"-jának szö-

vegrészét már a felszabadulás után 1947-ben, illetőleg 1951-ben adták ki. Alföldi professzorsága mintegy átmenetet alkot tanszékünk történetében a régészképzés megvalósulása felé. Magántanárnak Paulovits Istvánt habilitálta.

1940 tavaszán meghalt Hekler Antal. Tanszékében nem töltötték be egyelőre a professzori állást, hanem az oktatást német és olasz vendégprofesszorok meghívásával oldották meg; ezeknek meghívásában akkor politikai okok játszottak közre.

A felszabadulás után újra megindult a tanszékek munkája. Hekler Antal helyére, csak a klasszika archaeológiává változtatott tanszék professzorává a Bölcsészettudományi Kar Oroszlán Zoltán szépművészeti muzeumi igazgatót, a szegedi tudományegyetem c. rendkívüli tanárát hívta meg 1945 őszén. Budapest ostrománál elhunyt Tompa Ferenc helyére az ősrégészeti tanszék élére 1946 februárjában Banner Jánost hívta meg a Kar, a szegedi egyetem régészeti tanszékének professzorát. Az első teendő a károk felmérése, a tanszékek ujjászervezése volt az oktatás munkájának megkezdése mellett. Ez utóbbiban segítettek a kinevezett oktatók, Kanozsay Margit gyakornok, később tanársegéd, Fitz Jenő c. tanársegéd, Radnai Lóránt c. adjunktus, továbbá Kutzián Ida adjunktus, Patay Pál c. tanársegéd, Ghillány Éva tanársegéd, R. Alföldi Mária tanársegéd. A tanszékek keretében tartottak előadásokat Fettich Nándor magántanár és Hillebrand Jenő c. rk. tanár. Nagy Lajost a tanszék c. rendes tanárává nevezték ki érdemei elismeréséül. Sajnos súlyos betegségben már 1946 decemberében elhunyt, a magyar régészet végtelen kárára. Új magántanárokat is habilitáltak a tanszékek: Szilágyi János, Nagy Tibor, Dobrovits Aladár, Radnóti Aladár és Gerevich László személyében. Alföldi András pedig 1948-ban végleg megvált katedrájától és külföldön maradt. A régészeti előadások iránt az érdeklődés erősen megnőtt; a klasszika archaeologiai előadásokat pl. százak hallgatták.

Véleményem szerint itt ér véget a régészeti tanszékek történetének második szakasza. Az 1948/49-ben végrehajtott egyetemi reform után teljesen új szakasza kezdődik a hivatalos régész-képzés kérdésének megoldásával, mely új távlatokat nyitott tudományunk és egyuttal muzeumaink életében. Ezzel új tanulmányban kell majd foglalkoznunk.

Vázlatom végére értem. Nehéz volt a feladat, egyetemünk egyik legrégebb tanszékének, a tizenegy év híján kétszáz éves régészeti tanszéknek történetét vázolni. Olyan tanszékét, hol a tanszék munkáját a tárgyalt időben elsősorban a professzorok munkáján lehet lemérni, lehet értékelni. Vázlatomat nagy mértékben kiegészítik azok a korábbi publikációim, melyekre e munkám különböző helyein hivatkozhattam. Sajnos így a vázlat kissé mozaikszerűvé vált. Remélem, a későbbi kutatások, közzétételével a felvázolt kép veszíteni fog mozaikszerűségéből és lehető lesz a régészeti tanszékek történetének plasztikus, összefüggő képét megrajzolni. A témáról először egyetemünk 325. évfordulójának ünnepi ülészakán tartottam előadást. Jelen vázlatom azóta végzett kutatásaim eredményeit is tartalmazza.

Oroszlán Zoltán